

SEKS, SADE EN SADISME

*Gert Hekma*¹

SUMMARY – *Sex, Sade and sadism*. This article offers an overview of the life of the Marquis de Sade, the sexual philosophy of the Enlightenment and Sade's critique of this philosophy. The article ends with a discussion of the relevance of Sade's work for a critique of contemporary sexual culture. Sadomasochistic practices are an integral part of a world that moves from a monosexual (heterosexual) to a multisexual perspective.

Inleiding

Leven en werk van markies Donatien Alphonse François markies de Sade (1740-1814) kunnen ons vandaag de dag nog veel openbaren over seksualiteit en sadomasochisme. Want de "goddelijke markies" leefde en werkte op een moment dat de huidige seksuele ideologie in de steigers werd gezet. De Verlichting schiep de contouren van de moderne westerse opvattingen over seksualiteit. Sade die vooral bekend is geworden als een stoutmoedig pornograaf, was evenwel ook een fervent criticus van de seksuele ideologie van de filosofen van de Verlichting. Hij wees al twee eeuwen geleden een weg uit impasses waar we nu in zitten. Dertig jaar na een seksuele revolutie die haar beloftes niet heeft waar gemaakt, biedt het werk van Sade interessante plaatsbepalingen voor moderne problemen.

In dit artikel bespreek ik eerst het leven van Sade, vervolgens de seksuele voorstellingen die in zijn tijd ontstonden en daarna zijn kritiek op dat denken. Tegen het einde bespreek ik huidige tendenties in discussies over seksualiteit en ten slotte wat volgens mij het denken van Sade daaraan kan bijdragen.

1. Het leven van Sade

Het aantal biografieën van Sade groeit snel en nog steeds komt er nieuwe informatie over zijn leven mede omdat zijn nakomelingen sinds 1990 het familie-archief hebben opengesteld voor onderzoek (Lely, 1952/7; Pauvert, 1986-90; Lever, 1991; Gray, 1998; Bongie, 1998; Schaeffer, 1999; zie ook Michael, 1986). De jonge markies werd geboren in een vooraanstaande maar verarmde Provençaalse familie. Een van zijn voorouders was de Laura van Petrarca die

¹ De auteur is docent homostudies bij de afdeling sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij publiceert regelmatig over sociologie en geschiedenis van (homo)seksualiteit en redigeerde verschillende bundels op dit terrein zoals recentelijk met Franz Eder en Lesley Hall, *Sexual Cultures in Europe* (2 volumes, Manchester: Manchester University Press, 1999).

op zijn beurt het thema was van een biografie door Sade's oom, een libertijnse abt. De vader van Sade was ook al een libertijn die zijn aanstaande gebruikte om toegang te krijgen tot zijn geliefde, de prinses de Condé bij wie zijn verloofde hofdame was. Hij koos de mannelijke leden van zijn huishouding uit op hun beschikbaarheid voor 'sodomitische' genoegens en werd eens gearresteerd in de Tuilerieën wegens openbare seks met een man. In het geval van Sade viel de appel niet ver van de boom.

Sade groeide op in het paleis van de Condé's in het hartje van Parijs, tegenover de Palais de Luxembourg. Later leefde hij bij zijn grootmoeder in Avignon en bij zijn libertijnse oom op één van de kastelen van de familie in de Provence. Op zijn 23e vonden zijn ouders een vrouw voor hem, Pélagie de Montreuil, dochter van nieuwe maar rijke adel. De ouders van zijn aanstaande kregen zo toegang tot een oude naam, de familie van Sade, tot financiële middelen. Iedereen hoopte dat de jonge Sade zijn wilde haren zou verliezen want hij had toen al een "slechte reputatie". Het huwelijk zou lang relatief gelukkig zijn en schoonmoeder Montreuil was, ondanks de strapatsen van haar schoonzoon, erg op hem gesteld en zou lang veel van hem door de vingers zien.

Een eerste aanvaring kwam er in 1763 enkele maanden na zijn huwelijk toen de politie Sade arresteerde voor wat een typische 'sadeaanse scène' zou worden. Hij had een hoer mee naar huis genomen en vroeg haar hem te slaan en een kruisbeeld te bespugen. Toen zij weigerde, sloeg Sade haar en ejaculeerde hij op de crucifix. De combinatie van masochisme en blasfemie was een leidraad in Sade's seksuele leven. Een ander weerkerend thema was zijn sadisme dat volgde op een afwijzing van zijn wens om vernederd te worden. Want in beginsel was Sade een masochist en geen sadist.

De machtige schoonfamilie zorgde ervoor dat Sade snel weer op vrije voeten kwam. Sade was hardleers en in 1768 kwam hij na een soortgelijke affaire waarbij hij zijn slachtoffer Rosa Keller verwondde, voor een half jaar in de gevangenis waarop verbanning naar zijn kasteel La Coste in de Provence volgde. Al in 1769 kon hij weer vrij rondreizen en bezocht hij België en Nederland. In 1772 volgde het klapstuk in Marseille. Sade had een viertal hoeren ingehuurd en hen seksuele stimuleringsmiddelen gegeven waar ze misselijk van werden. Ze dienden een klacht wegens vergiftiging in waarbij naar voren kwam dat Sade zich had laten neuken door zijn knecht. Beide heren hadden de stad al verlaten zodat het proces tegen hen wegens vergiftiging en sodomie in hun afwezigheid plaats vond. Het vonnis was de doodstraf die *in effigie* werd voltrokken (hun portretten werden verbrand).

In de periode tot 1778 bracht Sade nog grotendeels in vrijheid door, onder andere ondergedoken op zijn kasteel La Coste. In 1778 werd hij gearresteerd bij terugkomst in Parijs waar hij zijn stervende moeder wilde opzoeken. Hij kwam te laat. Zijn moeder was overleden en de politie stond klaar om hem te arresteren. Het doodvonnis werd omgezet in een korte gevangenisstraf. Dat mocht de markies niet baten want nu werd hij op verzoek van zijn familie met een *lettre de cachet* vastgezet: de koning gelastte zijn opsluiting op verzoek en op kosten van de familie om verdere schade en schande te voorkomen. Sade zou tot na de Franse revolutie vastzitten, eerst in Vincennes, daarna in de

Bastille en Charenton. Pas in 1790 kwam hij vrij. Zijn vrouw die hem in alle moeilijke jaren trouw was geweest, liet zich nu van hem scheiden. Sade ging toen samenwonen met een actrice en nam actief deel aan het revolutionair bestuur van Parijs. Maar toen de radicale, puriteinse Jacobijnen de overhand kregen, keerden Sade's kansen opnieuw en voor de tweede maal werd hij ter dood veroordeeld, nu als antirevolutionair. En voor de tweede maal ontsnapte Sade, fervent tegenstander van de doodstraf, aan zijn executie, nu vanwege een wisseling van de macht: de Jacobijnen kwamen zelf onder de valbijl van de guillotine.

Van 1795 tot 1801 leefde Sade in vrijheid en in armoede met zijn vriendin. Enkele van zijn boeken verschenen anoniem in druk, zoals *La philosophie dans le boudoir* (1795), en zijn toneelstukken werden gespeeld. In 1801 begon de laatste scène van Sade's leven. Onder het regime van Napoleon verdween hij in het krankzinnigengesticht vanwege zijn opruiende ideeën. In 1814 overleed hij ten slotte, zwart schaap van alle regeringen van Ancien Regime tot Restauratie.

2. De ontwikkeling van een moderne seksuele ideologie

Met de Verlichting ging de wetenschap terrein veroveren op de religie en de rede op het geloof. Geleidelijk werden kerk en staat gescheiden en kwam er een onderscheid tussen het bereik van de staat en dat van de burger, tussen openbaar en privé. Al deze ontwikkelingen hadden diepgaande gevolgen voor het denken over seksualiteit. Anderen zouden zeggen: met de Verlichting ontstond in theorie en praktijk de seksualiteit zoals we die nu kennen. Zes centrale punten van dit denken wil ik hier behandelen (zie ook Hekma, 1994).

In de eerste plaats veranderde het denken over de natuur: van een uitdrukking of schepping van goddelijke voorzienigheid werd het een biologische realiteit. Voor de wetenschap was de natuur een gegeven dat zij aan onderzoek kon onderwerpen. Zoals materialisten een eeuw later zouden zeggen: "de mens is wat hij eet". Toen aan het eind van de negentiende eeuw seksualiteit een apart onderzoeksdomein werd, werd seks beschouwd als een lichamelijke drift die tot lustbevrediging leidde. Seksualiteit werd geacht tot het terrein van de fysiologie te behoren. Medici en biologen zagen het als instinctief gedrag. Wanneer mensen verschilden in het soort gedrag dat ze vertoonden, dan lag dat aan fysiologische verschillen. Homoseksuelen hadden een biologische afwijking die geleerden tot op de dag van vandaag proberen te vinden in hormonen, chromosomen, genen en cellen.

De gevolgen van deze 'naturalisering' van seksualiteit zijn nog steeds met ons. Wanneer er al seksuele voorlichting wordt gegeven, gaat dat veelal over de fysiologie van geslachtsorganen. Mannen "lopen achter hun lul aan" of men spreekt van "hormonen die opspelen". Seksuele volwassenheid wordt gezien als een uitkomst van natuurlijke, niet van culturele processen. De seksuologie is vooral een biologische en een beetje een psychologische wetenschap. Er ligt een eenzijdige nadruk op onderzoek van dieren en hoewel zelfs biologen beseffen dat dieren geen mensen zijn, bestaat onder hen en onder journalisten een sterke neiging conclusies over dieren van toepassing te verklaren op

menselijk gedrag (LeVay, 1993; Bagemihl, 1999). Kinderen moesten leren de instinctieve drang tot seks te bedwingen. Met de Verlichting begon het project van seksuele voorlichting dat vooral bedoeld was om de zogenaamde onschuld van kinderen te bewaren. In dit tijdperk begon de strijd tegen de zelfbevrediging waarover seksuoloog Jos van Ussel (1968) zich nog zo verbaasde: hoe kon de rede zulke monsters voortbrengen? Het antwoord is simpel: de bestrijding van de masturbatie leverde het kader voor nieuwe vormen van (seksuele) opvoeding. Omdat de onanie door werkelijk alles kon ontstaan, van heet voedsel, warme bedden tot het lezen van de bijbel, was de preventie van het "kwaad" al even veelomvattend. De strijd tegen de onanie gaf vorm en inhoud aan een nieuwe pedagogie die met de Verlichting werd ontwikkeld (Tarczylo, 1983; Stengers & Van Neck, 1984).

De erfenis van de Verlichting leeft voort met een seksuele pedagogie die seksuele handelingen eerder ontmoedigt dan stimuleert en die veeleer abstract dan concreet is. Al in de achttiende eeuw ontstond een spanning tussen spreken en zwijgen over seksualiteit en de moderne mens blijft worstelen met deze vraag. Het moderne antwoord is het bouwen van sluizen tegen seksplekken op internet of het verbieden van expliciete seksprogramma's op de beeldbuis zolang kinderen niet slapen. Het grondprincipe van zulke seksuele voeding is het verbod, niet het plezier (Röling, 1994; Porter & Hall, 1995).

Seksualiteit werd in toenemende mate als natuurlijk gedrag gezien maar met een belangrijke beperking: het was vooral mannelijk gedrag. Mannen waren actieve seksuele wezens die het gemunt hadden op vrouwen die op seksueel gebied passief zouden zijn. Tot in de negentiende eeuw bestond een beeld van vrouwen als lustvolle wezens die uit begeerte de prostitutie in gingen of pornografie produceerden (Van de Pol, 1996; Kraakman, 1997). Maar langzamerhand veranderde het beeld en werden de "openbare vrouwen" die in de seksindustrie werkzaam waren, niet langer gezien als seksvampieren, maar als slachtoffers van ongelukkige sociale omstandigheden. Mannen dwongen vrouwen tot een seksleven dat die vrouwen zelf niet zochten (de Vries, 1997).

Het veronderstelde verschil tussen mannelijke en vrouwelijke seksualiteit is slechts heel langzaam aan het verdwijnen. Het duidelijkst is dit blijvende onderscheid te zien in de wereld van prostitutie en homoseksualiteit. Terwijl de meeste hoeren vrouwen zijn die werken voor mannen, bedient een substantiële groep jongemannen als schandknaap oudere heren en zijn de gigolo's die een vrouwelijke cliëntèle zoeken, ver in de minderheid. In alle grote steden bestaat tegenwoordig een bruisende homowereld, maar die is overal voor mannen. Lesbiennes hebben zelfs in Amsterdam, Parijs en San Francisco nauwelijks een eigen plek in de uitgaanscultuur. De tegenstelling voedt op een alledaagse basis het ongeluk in heteroseksuele relaties omdat mannen en vrouwen zulke verschillende dingen van elkaar verwachten.

Mede onder de invloed van de romantiek die op de Verlichting volgde, gelooft de westerse mens dat liefde een voorwaarde voor seks is. De meeste mensen zeggen in enquêtes dat seks zonder liefde voor hen ondenkbaar is. Gek genoeg dachten ze er daarvoor heel anders over. In de traditie van de hoofse liefde betekende het aangaan van een seksuele relatie het einde van de liefde.

De seks bevuilde als het ware de zuiverheid van het liefdesideaal. Huwelijken waren zakelijke transacties tussen groepen maar vanaf 1800 gaan individuele emotionele motieven als kameraadschap en liefde het winnen van financiële en familiale (Paz 1994). De combinatie van liefde en seks heeft voor veel mensen negatieve repercussies omdat eenheid in liefde nog geen seksuele gemeenschappelijkheid betekent. Een liefdeskeuze is vaak gebaseerd op overeenkomsten in opleiding en sociale klasse terwijl seksuele voorkeuren daar los van staan. Verliefde paartjes stellen zich veel te weinig de vraag of ze op langere termijn in bed wel bij elkaar passen. Zodat veel liefdes op een seksuele teleurstelling uitlopen, net zoals goede seks geen garantie biedt voor mooie liefde.

Tot de Verlichting waren openbaar en privé niet scherp gescheiden. Wat een vrouw of man in bed deed, raakte het belang van gezin, familie, dorp, kerk en staat. Met de scheiding van kerk en staat kwam er een scheiding van openbaar en privé. Wat de burger binnenshuis uitspookte, was zijn zaak en niet die van de overheid. Die burger was vanzelfsprekend een getrouwde man. Voor vrouwen en kinderen ging de bescherming van de privé-wereld niet op. Zij stonden nog onder toezicht van hun man of vader. De scheiding van privé en openbaar leverde een nieuwe richtlijn op voor definities van seksuele criminaliteit. De mannelijke, volwassen burger kon in het vervolg doen en laten wat hij wilde bij de heilige huiselijke haard. Niet langer stelde de strafwet zaken als 'sodomie' (anale seks of ook wel alle niet reproductieve seks) of overspel strafbaar, maar juist 'de openbare schennis der eerbaarheid'. Seksualiteit van welke aard dan ook hoorde tot de privé-wereld die bescherming genoot, terwijl openbare seks een zedenmisdrijf werd. Verkrachting was buiten, maar niet binnen het huwelijk strafbaar. Omdat het onderscheid van privé en openbaar niet absoluut maar relatief is, kon de overheid al spoedig langs allerlei zijwegen toch binnendringen in het privé-leven van burgers, bij voorbeeld vanwege preventie van besmettelijke ziekten of bescherming van kinderen (Hekma, 1996).

De laatste opvatting over seksualiteit betreft de tegenstelling tussen seks en geweld, of zoals de hippies zeiden 'make love, not war'. Pas sinds de jaren zestig heeft de idee zich geworteld dat seksualiteit een positieve kracht of een weldaad is die gespeend zou moeten zijn van geweld of dwang. Lang hebben Europeanen vooral het gevaarlijke en demonische van seksualiteit benadrukt, maar sinds de laatste seksuele revolutie zijn grote groepen mensen gaan geloven in het heilzame en plezierige ervan. De voorstelling dat seks gevaarlijk is, heeft een door Sade geïnspireerde Franse filosofie sterk benadrukt. Georges Bataille (1957) heeft veel werk gemaakt van de zinsnede over 'seks als de kleine dood'. Maar eerst incest, verkrachting en seksuele intimidatie en vervolgens seksueel overdraagbare ziekten als aids hebben de kinderen van de seksuele revolutie met de neus gedrukt op onaangename kanten van seksualiteit. Michel Foucault (1976) heeft de illusies van de seksuele revolutie als een weg naar bevrijding grondig bedorven door het onontkoombare van machtsverhoudingen in seksualiteit, en in de samenleving in het algemeen, te benadrukken.

3. Sade en de Verlichting

Het denken van Sade is vooral uitgedrukt in zijn romans. Het is dus geen filosofie in de klassieke zin van een vertoog over leven of wereld. Door de romanvorm te kiezen scheidt Sade een zekere afstand tot de opvattingen die zijn figuren daarin uitdrukken. Maar hij gaat nog een stap verder en ontkent bij herhaling zijn auteurschap van de anoniem verschenen boeken. Daarvoor had hij vanzelfsprekend goede redenen omdat zijn werk hem in grote problemen bracht. Maar hij lijkt ook een voorloper van het postmodern bewustzijn dat de auteur nauwelijks telt. In het werk gaat het om ideeën en ingrepen, niet om wie ze verwoordt. Na deze waarschuwing zou ik willen samenvatten wat Sade in zijn boeken naar voren brengt over lustgedrag.

Sade had opvattingen over seksualiteit die sterk afweken van het idioom van de Verlichting. Alleen op het punt van de natuur had hij vergelijkbare ideeën. Ook hij geloofde in het natuurlijke karakter van seksualiteit. Steeds zullen hij zelf en zijn romanfiguren erop wijzen dat hun seksuele wensen uit hun natuur voortkomen. In een essentieel opzicht verschilde Sade echter van zijn tijdgenoten. Terwijl iemand als Malthus bijzondere nadruk legde op het thema van schaarste, kentekende de natuur zich volgens Sade door overvloed. Hoeveel zaad wordt er verschoten om een nieuwe plant, dier, mens te creëren? Het principe van de natuur is enerzijds overvloed, anderzijds vernietiging. Want met de massaproductie van nieuwe levende wezens gaat hun massavernietiging gepaard. De meeste zaadcellen en de meeste eitjes gaan doelloos verloren.

Sade's opvattingen over de natuur waren nauw verbonden met zijn atheïsme. De moraaltheologie had een onderscheid gemaakt tussen 'natuur' en 'tegennatuur' en de seksuele handeling die Sade bovenal prefereerde, de sodomie, veroordeeld als tegennatuurlijke ontucht. Heel lang was een gangbare manier om variant seksueel gedrag acceptabel te maken het argument dat zulke handelingen bij dieren in de natuur en bij mensen van verschillende culturen voorkwamen en dus niet onnatuurlijk konden zijn. Dit is een argument dat Sade naar voren brengt in *La philosophie dans le boudoir* en dat door homo-emancipatoren tot op heden is beklemtoond.

Over seksuele opvoeding kunnen we kort zijn. In het werk van Sade krijgen kinderen voorlichting in theorie en praktijk. Prachtige dialogen over seks leiden in de regel tot grote opwindingsmomenten en Sade's libertijnen grijpen zulke momenten aan om van het woord tot de daad over te gaan. Er bestaat geen enkele reden om kinderen daarbij te "sparen". Het argument van onschuld komt bij Sade niet voor omdat seks niet schuldig is. Een noodzaak van bescherming bestaat vanzelfsprekend ook niet: waarom zou men kinderen beschermen tegen iets dat bij uitstek plezierig is? Het moderne argument dat seksualiteit gelijkheid vereist, was aan Sade en zijn tijdgenoten niet besteed. In hun opvatting kon de seksuele vlam het best ontbranden wanneer er een sociaal verschil bestond, naar klasse, sekse of leeftijd.

Zelfbevrediging was Sade's belangrijkste seksuele praktijk gedurende de lange jaren dat hij in het gevang zat. Met behulp van hulpmiddelen die zijn vrouw hem bezorgde, zoals dildo's, vond Sade bevrediging. Sommige verha-

len uit romans zoals *De 120 dagen van Sodom* kunnen gelezen worden als fantasieën die hem tot ejaculatie (wat hem overigens heel moeilijk afging) brachten. In tegenstelling tot andere verlichte denkers zoals Voltaire en Rousseau, verwierp de markies zelfbevrediging niet, evenmin als welk andere seksuele praktijk ook. In *La philosophie dans le boudoir* is een beroemd pamflet *Français, encore un effort* opgenomen waarin de auteur het met verve opneemt voor incest, prostitutie, lustmoord en pederastie. Wanneer we de natuur als maatstaf nemen, lijkt het argument, wat zou er dan tegen zulke seksuele handelingen zijn die daarin algemeen voorkomen? Het is een goede vraag op het moment dat het geloof in een seksuele natuur wordt gevestigd.

Hoewel Sade's voornaamste libertijnse figuren mannen waren, kan Sade geen seksist worden genoemd. Voor hem waren man en vrouw in principe en naar seksuele natuur gelijk. Het voornaamste verschil was dat veel vrouwen door kerkelijke traditie en indoctrinatie kwezels waren geworden die in God en het Goede geloofden en seksueel plezier afwezen. In Sade's werk staat de figuur van Juliette voor de libertijnse vrouw, Justine voor de vrome trut. Jegens de laatste ontsteken Sade en zijn libertijnen in woede en geven ze hun behoefte aan vernedering en misbruik op en transformeren ze tot sadisten die frikken met geweld seksueel genoeg zullen doen smaken. Het onderscheid tussen Justine en Juliette is tevens één van goed en voorbij goed en kwaad. De kwezels die geloven in het goede, gaan ten onder aan het kwaad. Juliettes die het plezier zoeken en zich niet bekommeren om goed en kwaad, kunnen aan beide kanten genieten en lopen niet in de val waarin trutten met open ogen lopen. Sade was al zoiets als een proto-Nietzscheaan en feminist in 1800.

De markies heeft in zijn werk niets met liefde. Zijn libertijnen zweren samen, gaan contracten met elkaar aan en creëren familieverbintenissen om hun brave dochters in de ondeugd te storten. Liefde is hooguit iets om te gebruiken in perverse spelletjes door geliefden tegen elkaar uit te spelen. In zijn boeken roept liefde hoon en haat op. Tegelijk getuigde Sade in zijn brieven uit de gevangenis aan zijn vrouw van ware liefde en van de haat en het wantrouwen die daar meestal bij horen. Het vermoeden bestaat dat zijn vrouw een geduchte helpster was bij orgieën die Sade op La Coste organiseerde, maar het lijkt waarschijnlijker dat zij makkers in het plezier waren dan dat ze seksueel op elkaar vielen. Sade ruimde een centrale plaats in voor seks die losgekoppeld was van liefde. Wanneer er van liefde sprake is, heeft dat weinig met lust te maken. De koppeling die na Sade ontstond tussen liefde en seks binnen een huwelijk, was hem en ook zijn klasse vreemd.

Duidelijk is Sade's houding ten aanzien van de tegenstelling privé en publiek. *La philosophie dans le boudoir* getuigt vanaf de titel van zijn opvatting. Het boudoir waar de seksuele voorlichting van een meisje plaats vindt, is een intermediaire plek tussen de privé-wereld van de slaapkamer en het publiek leven van de straat. Het is de plaats waar de gegoede burger zich opmaakt voor openbaar vertoon en ochtendgasten ontvangt. De seksuele initiatie van het meisje Eugénie in het boudoir is een sociaal-seksueel gebeuren waaraan een half dozijn personen in theorie en praktijk bijdraagt. Het maakt de figuren van Sade meestal niet uit of hun seksuele handeling al dan niet openbaar is. Ze doen waar ze zin in hebben. Sommigen besteden er wel bijzondere aandacht

aan omdat ze voyeurs of exhibitionisten zijn. In het sadeaanse universum nemen ze geen prominente plaats in omdat de dichotomie van privé en publiek geen betekenis heeft voor libertijnen die gewend zijn overal en altijd hun opwallingen te volgen en uit te leven. Voor Sade is seksualiteit geen privézaak. Het seksuele universum dat hij in zijn boeken schildert, is orgiastisch. Seks is voor hem een groepsgebeuren. Voor seksuele voorlichting geldt hetzelfde. Praktische informatie wordt gegeven met behulp van mannen- en vrouwenlichamen terwijl voor het tonen van verschillende homoseksuele, lesbische en heteroseksuele standjes en van fysieke verschillen tussen lichamen minstens twee personen van iedere sekse aanwezig dienen te zijn. Sade was erg gecharmeerd door de idee van tempel- ofwel universele prostitutie, door vrouwen en door mannen. Hij doorbrak het schema van paar- en private naar een (semi-) publieke en groepsgewijze manifestatie van verleiding en seksuele praktijk.

De naam van Sade is verbonden met door lust geïnspireerd geweld. Bij de behandeling van zijn opvatting over natuur is al gewezen op het thema overvloed en vernietiging: de natuur vernietigt in hetzelfde hoge tempo als zij voortbrengt. Het geloof dat hij belijdt in de natuur, impliceert dat moord en doodslag vanzelfsprekend zijn, heel anders dan bij de meeste moderne 'natuur'-denkers. Sade keert zich fel tegen de doodstraf want wat in de natuur uit lust, honger, drift of wispelturigheid gebeurt, hoort de staat niet uit berekening te doen. Met de staat die hem zijn halve leven achter slot en grendel opsloot, heeft de proto-anarchist Sade weinig op. Geweld komt voor Sade vooral voort uit lust. Zoals gezegd, richt het geweld zich in de eerste plaats tegen het subject. Lust ligt niet in het uitoefenen, maar in het ondergaan van geweld. Geneukt, vernederd en mishandeld worden is de kern van Sade's verlangen en speelt een prominente rol in zijn werk. Pas als de partner niet meewerkt aan dergelijk scenario, keert het geweld zich tegen de betreffende man of, vaker, vrouw. Het kan niet genoeg worden benadrukt dat de kern van het sadeaanse verlangen vernedering is. Hij lijkt te willen zeggen dat mensen in een wereld waar seks met schuld en schande is beladen, seksueel genot alleen kunnen heroveren door in smerigheid en eerloosheid wijs en geil te worden. Vernedering is een eerste stap in vrijmaking van de mens uit klemmen van een traditie die lust tot het kwaad bij uitstek maakt. Gevoelens van schuld en schande zijn afgedwongen door een christelijke leer die seksueel plezier verdoemt en waarvan alleen met krasse maatregelen afscheid kan worden genomen.

Geweld levert een breuk op met een verleden dat verlangen verdoemde, maar is voor Sade ook inherent aan lust als natuurlijk verschijnsel. In het pandemonium van seksuele praktijken dat in *De 120 dagen van Sodom* de revue passeert, nemen gewelddadige lusten een belangrijke plaats in. Uit zijn boeken spreekt niet een duidelijke theorie van seksueel verlangen. Sommige mensen zijn verslingerd aan bepaalde seksuele gebruiken en herhalen die eindeloos met kleine variaties. De libertijnen van Sade raken opgewonden van de geilheid van anderen die hen inspireren tot allerlei verschillende spelletjes. De rijkdom en variatie waarvan de natuur getuigt, typeren ook seksuele verlangens. Daarbij neemt volgens Sade lust in geweld een belangrijke plaats in. Het is de vraag of het hierbij om een historische dan wel natuurlijke constellatie

gaat. Anders gezegd: is geweld een noodzakelijke stap om uit het traditionele systeem van schuld en schande te komen of is het typisch voor verlangens? Zelf zou ik het voor het eerste antwoord kiezen omdat verlangens vele variaties kennen en bepaald niet éénvormig zijn.

4. Retour naar preutsheid?

Bij herhaling en met steeds meer kracht horen we de laatste jaren de roep om een terugkeer naar een meer repressieve seksuele moraal. De aandacht die in de jaren zeventig ontstond voor verkrachting, incest en seksuele intimidatie leidde tot een roep om harder optreden tegen seksueel misbruik en strengere wetten tegen pornografie. De aids-epidemie in de jaren tachtig bracht vele mensen tot de overtuiging dat monogamie en seksuele onthouding tot het huwelijk de beste antwoorden waren op seksueel overdraagbare aandoeningen. In de jaren negentig is pedoseksualiteit de steen des aanstoots geworden voor mensen die streven naar inperking van seksuele uitingen (voor een analyse van het laatste thema, zie Jenkins, 1998; Kincaid, 1998).

Steeds vaker valt te horen dat we te ver zijn gegaan en dat kinderen hun onschuld te vroeg verliezen. De witte marsen in België hebben de voorstelling van kinderlijke onschuld opnieuw opgeroepen. In Nederland is expliciete seks (gek genoeg op gelijke voet met expliciet geweld) verboden op de beeldbuis zolang kinderen nog wakker zouden zijn. Elke keer dat in de reclame met seks wordt gespeeld, roept dat een storm van protest op. Het zou schadelijk zijn voor kinderen, of volgens overmatig 'politiek-correcte' commentatoren, de religieuze gevoelens van moslims onnodig schokken. Het terrein van seksualiteit is controversieel gebleven.

De roep om een terugkeer naar een meer behoudende seksuele moraal lijkt averechts te werken. Het is een oplossing op korte termijn voor een probleem op lange termijn. In de allereerste plaats is seksualiteit een integraal onderdeel van de moderne maatschappij geworden dat niet meer valt weg te poetsen. Schandalen zoals die rond Clinton en Dutroux lijken seksualiteit tot de essentie van de postmoderniteit te maken. De Nederlandse zendgemachtigde, de Evangelische Omroep, die het luidst roept om minder seks op de buis, vertoont zelf op *prime time* natuurfilms waarin verkrachting en geweld onder dieren schering en inslag zijn. Seksualiteit zit in de vezels van de huidige samenleving en daar is geen kruid tegen gewassen. De romantische roep om een herstel van oude waarden en normen werkt contraproductief. De schandalen van nu zijn aan de oppervlakte gekomen dankzij de seksuele openheid. Het lijkt of er nu meer zijn dan vroeger maar indertijd werden ze vaker met de mantel der "liefde" bedekt. Clinton is niet de eerste overspelige Amerikaanse president, wel de eerste die zich voor zijn gedrag heeft moeten verantwoorden. Een terugkeer naar een meer repressieve moraal betekent dat seksueel misbruik weer in het verborgene gaat plaatsvinden en kinderen niet zullen zijn toegerust om hun mogelijke belagers, vaak ouders of andere familieleden, van het lijf te houden. Het betekent ongetwijfeld dat die groepen die volop hebben geprofiteerd van

seksuele openheid, zoals homo's, lesbo's en jongeren, opnieuw monddood worden gemaakt. Pedofiel, pervers en homoseksueel zijn weer bijna synoniem geworden (denk aan Dutroux en Di Rupo). Jongeren zijn eerder seksueel rijp maar mogen pas later beginnen. Nu al houden seksuele moraal en zedenwetgeving ernstige vormen van vrijheidsbelemmering in. Een herstel van oude normen en waarden zal dat alleen maar erger maken.

In een geseksualiseerde samenleving zijn kinderen vanaf het begin onontkoombaar seksuele wezens. Het is een onmogelijke opgave hen zonder kleerscheuren tegen seksuele uitingen af te schermen omdat die in henzelf en hun omgeving aanwezig zijn. Het verbod is een paardenmiddel. Ouders en scholen doen er beter aan kinderen op hun eigen seksuele leven en dat van anderen voor te bereiden. Lessen kunnen beter uitgaan van een positief principe dat seks plezierig is dan alleen van de gevaren die met seks verbonden zijn. Wanneer kinderen leren om "ja" te zeggen tegen seks, zullen ze heel goed weten wanneer het "nee" is. Wanneer ze alleen maar leren om "nee" te zeggen, zullen ze slecht in staat zijn om zich positief uit te drukken. Vooral vrouwen zijn heel lang slachtoffers geweest van zulke geheimhouding en afwijzing. Mijns inziens creëert een opvoeding waarin de nadruk ligt op de bezwaren van de lust, burgers die kreupel zijn op seksueel gebied. Dat is levensgevaarlijk in een geseksualiseerde samenleving.

De nieuwe preutsheid is een atavistisch antwoord op recente ontwikkelingen zoals seksuele openheid, emancipatie van vrouwen en homoseksuelen, nieuwe vormen van gezinsleven en elektronische communicatie. Er is een nieuwe seksuele revolutie nodig die meer oog heeft dan die van de jaren zestig voor de zaak van vrouwen, de cultivering van plezier en de openbare kanten van seksualiteit. Een revolutie die realistisch is en de zwarte zijden van het seksuele leven niet ontkent. Over een dergelijke seksuele omslag kan het werk van de stokoude Sade ons nog heel wat postmoderns leren.

5. Hoe verder met de seks?

De kritiek van Sade op moderne voorstellingen van seksualiteit, geformuleerd op het moment dat die volop in ontwikkeling waren, is nog zeer actueel. Alleen op het punt van het natuurlijke van seksualiteit is het denken aan het schuiven geraakt. Veel historici en sociale wetenschappers leggen tegenwoordig sterk de nadruk op de culturele achtergrond van seksuele voorstellingen en praktijken. Verlangens zijn geen instincten, driften of geaardheden, maar culturele vormen. Er vindt een verschuiving plaats in het denken van seksuele natuur naar seksuele cultuur. Dat is een belangrijke verandering van perspectief omdat de vraag bij seksueel gedrag niet zozeer is hoe instincten of driften te beheersen, maar hoe een seksuele cultuur vorm te geven die gebaseerd is op wederzijds respect en op het vergemakkelijken van plezier. Net als met leven en opvoeding in het algemeen, zijn moderne samenlevingen *in sexualibus* op weg van een beheersings- naar een vormgevingsmoraal. Seks is niet natuurlijk, maar wel vanzelfsprekend, anders dan een bekende Nederlandse slogan uit de aids-campagnes het uitdrukt. Seksuele praktijken en omgangsvormen komen niet

vanzelf, maar moeten geleerd worden. De vraag waar het om draait, is wat er wordt geleerd en hoe dat gebeurt.

Sadomasochisten verdedigen zich vaak tegen kritiek dat hun seksuele praktijk geweld en ongelijkheid impliceert of dat ze geil worden van repressieve instituties zoals slavernij en gevangenissen, met het argument dat hun spel een vrije keuze is en met volledige wederzijdse instemming plaats vindt. Het is een veel te brave verdediging van hun interesses. Ze doen een knieval voor een ouderwetse ideologie die seksuele praktijken afdwingt die liefdevol, gelijkwaardig, privaat en geweldloos zijn. Zulke seks die wel "vanille" is genoemd, is evenzeer een resultaat van dwang door wet en van indoctrinatie door opvoeding als bij voorbeeld heteroseksualiteit. Een samenleving die beweert vrij te zijn, kan geen seksuele monocultuur van brave hetero's zijn maar dient ruimte te bieden aan diverse seksuele praktijken. De vraag is niet hoe het sadomasochisme acceptabel te maken voor de samenleving, maar hoe de samenleving in te richten op variante seksuele interesses zoals homoseksuele, sadomasochistische en fetisjistische.

In de eerste plaats betekent dat een afschaffing van de dubbele standaard die het mannen makkelijker maakt seksuele wezens te zijn dan vrouwen, mogelijk zelfs een afschaffing van het sekse-onderscheid. Ten tweede verdient investeren in seksuele opvoeding een belangrijke prioriteit te worden. Scholing biedt een voorbereiding op de maatschappij en daar hoort seksualiteit in al haar culturele vormen helemaal bij. In de derde plaats betekent het een loskoppeling van liefde en seks omdat die band voor veel mensen niet werkt. Zo zijn er vrouwen die liefde bij vrouwen en seks bij mannen zoeken. Wanneer seksuele betrekkingen niet enkel in de privé-sfeer plaatsvinden, houdt het in dat er specifieke delen van de openbare ruimte voor beschikbaar komen zoals er nu reeds cruise plaatsen voor homomannen zijn en sauna's, seksclubs en cafés met donkere kamers voor diverse seksuele gezindtes. In de homowereld bieden zulke seksplekken niet alleen een kans op plezier, maar ook een mogelijkheid om op een veilige manier genoegens te verkennen voor jongeren en ouderen die er onbekend mee zijn. Er is plaats voor exhibitionisten om zich te tonen en voor voyeurs om zich te verlustigen aan seks van anderen. Ruimte bieden aan openbare seks betekent niet dat mensen het midden op straat zullen gaan doen. Eerder valt te denken aan de hiervoor gegeven voorbeelden of aan het boudoir van Sade. Een manco van de seksuele revolutie was dat ze mentale maar nauwelijks fysieke ruimte heeft gecreëerd voor plezier. De belangrijke vraag over openbaar en privé lijkt me vandaag de dag hoe burgers zich het publieke domein weer toe-eigenen op bij voorbeeld politiek of seksueel gebied. Nu blijven we te veel steken in bescherming van de privacy terwijl burgers de verantwoordelijkheid voor straatleven en straatrumoer overlaten aan politie en politici.

In het kader van de kwaliteit en de sociale cohesie van de samenleving (twee centrale thema's van de Nederlandse polderpolitiek) zou het een goed idee zijn om voor seksuele cultuur eenzelfde promotiestructuur te creëren zoals die nu bestaat voor sport en kunst. Een dergelijke structuur houdt in dat er ruimte komt voor lessen, cursussen, bibliotheken, clubs, gebouwen en parken gewijd aan een ontwikkeling van seksuele cultuur. Net als bij voetbal

kunnen er regels en scheidsrechters komen. Zulke (semi-) publieke structuren bieden meer bescherming dan een private sfeer waarin verborgenheid misbruik en dwang ontstaan en voortwoekeren. In de homowereld bestaan zulke publieke seksgelegenheden die, afgezien van potenrammers die er van buiten binnen dringen, erg veilig zijn. Met de aids-epidemie stond veilig vrijen er binnen de kortste keren op de agenda, net als *buddies* voor zorg en *webmasters* voor informatie.

In een dergelijke cultuur is ruimte voor sadomasochistische lessen, praktijken, clubs, ruimtes als uitdrukking van een samenleving die zich van mononaar multiseksueel ontwikkelt. Dit is niet anders voor zulke gewoontes en praktijken zoals die rond homoseksualiteit, transgenderisme, prostitutie of pornografie. Het is mijn indruk dat mensen vandaag de dag zo vast zitten aan een bepaalde seksuele identiteit omdat ze geen speelruimte hebben om te experimenteren. Wanneer zulke ruimte er wel zal zijn, zal zulk seksueel dogmatisme waarschijnlijk sterk verminderen. De seksuele afkeer van de ander heeft meer van doen met vooroordeel en gebrek aan kennis en ervaring dan met reële weerstanden. Net zoals de meeste homo's en lesbo's al ervaring hebben op heteroseksueel gebied, kunnen hetero's homoseksuele of sadomasochistische genoegens gaan ontdekken. Zowel burger als staat hebben een belangrijke rol bij het creëren van een dergelijke cultuur. Burgers moeten het uiteindelijk maken en erin investeren. De overheid heeft een faciliterende rol in de zin dat ze met wetgeving, scholing en stadsplanning mentale en fysieke ruimte schept voor een multiseksuele cultuur. Sade zou als anarchist weinig heil zien in een rol voor de staat, mij lijkt een dergelijke rol in een verstatelijkte samenleving onontkoombaar. De overheid heeft nu een essentiële rol op dit terrein door haar massieve propaganda voor een aangepaste heteroseksualiteit. Ze zal moeten overschakelen op een even intensieve promotie van seksuele diversiteit die meer recht doet aan de veelkleurigheid van het hedendaagse leven.

De grote vraag van het sadomasochisme betreft geweld en dwang. Wanneer het geweld vrijwillig wordt aangegaan, lijkt er geen probleem te bestaan. De grote vraag is waar de vrije keuze ophoudt en dwang begint en wanneer dwang ontoelaatbaar is. Sommige mensen gaan vrijwillig een bepaalde situatie aan maar voelen zich achteraf misleid en misbruikt door hun partner die niets hoeft te hebben gedaan dat niet was afgesproken. De scheidslijn tussen dwang en vrije keuze is niet alleen flinterdun, ook kan de interpretatie van een situatie achteraf van neutraal in negatief veranderen. Een wilde nacht wordt dan een verkrachting, een gelofte van kuisheid een psychische moord. De genoemde seksuele promotiestructuur zal het geweld niet kunnen bedwingen. Er valt echter veel voor te zeggen dat een repressieve seksuele moraal meer geweld oproept dan een vrijere. De seksuele oververzadiging van de media is niet gepaard gegaan met een soepeler seksuele praktijk of een groter seksueel gemak waardoor veel mensen seksueel gefrustreerd raken en sommigen een gewelddadige uitweg voor hun gevoelens zoeken. In plaats van seksuele verlangens nog verder te verbieden of te verdrukken lijkt het mij een lonender strategie om mensen de kans te geven erotische wensen te vervullen. Voor welzijn en veiligheid van de samenleving lijkt een actieve, 'pro-seksuele' poli-

tiek betere resultaten met minder akelige bijverschijnselen af te werpen dan een repressieve. Op seksueel gebied heerst nog steeds een verbods-, niet een vormgevingsmoraal. Met de moderne media en communicatiemiddelen en met een voortschrijdende differentiatie van de samenleving, ook op seksueel gebied, is een algemene repressieve politiek vechten tegen de bierkaai. Kern-doel van strafrecht en preventie dient bestrijding van onvrijwillige vormen van fysiek geweld en psychische intimidatie te zijn, ook al zijn die soms moeilijk vast te stellen en af te bakenen.

Sommige auteurs hebben wel gesproken van “gedwongen heteroseksualiteit” waarmee ze bedoelen dat de dominante vorm van seksueel gedrag geen vrije keuze impliceert, maar door sociale druk en indoctrinatie is afgedwongen of voorgeprogrammeerd (Rich, 1980; Wittig, 1980). Opvoeding en onderwijs zijn keurslijven die weinig weerstand oproepen ondanks het feit dat zulke systemen allerminst geweldloos zijn zoals blijkt uit het geweld dat openlijke homoseksualiteit nog steeds oproept. Sade suggereerde al dat geweld nodig kon zijn om stijve frikken tot vrije mensen te ontwikkelen. Het is op alle terreinen van sekse en seksualiteit de vraag hoe machtsmisbruik voorkomen kan worden. Die vraag betreft niet allereerst homoseksuelen of sadomasochisten en hun organisaties, maar vooral sociale systemen die beperkte keuzemogelijkheden rond sekse en seksualiteit in stand houden. Het gaat om een afbraak van dwangvormen rond mannelijkheid, vrouwelijkheid en heteroseksualiteit.

Sade suggereerde dat er geweld nodig is om van een overleefde, al dan niet christelijke moraal af te komen. Misschien is het relatief onschuldige geweld van het sadomasochisme wel een goede weg om nieuwe vormen van plezier te verkennen en zijn de scènes van bruto geweld die Sade met zoveel lust schilderde, slechts een literair-pornografische en niet heel realistische verkenning van een nieuwe moraal. Voorlopig zijn het niet de kleine genoegens van het sadomasochisme waarover de samenleving zich zorgen zou moeten maken, maar de keurslijven die de ontwikkeling van een schuld- en schaamtevrije en soepele multiseksuele cultuur in de weg staan. Het seksuele universum is ruimer dan alleen aangepaste heteroseks. De beperking tot zulke seks is het resultaat van een lange geschiedenis die de seksuele revolutie met weinig succes heeft trachten te doorbreken. Om met Sade te spreken, er is nog “een grote inspanning” nodig om van de moderne monoseksuele een multiseksuele samenleving te maken. Waar niet één model heerst maar diverse seksuele variaties de kans krijgen; waar groepsgewijs sadomasochisme een onschuldig divertissement is en niemand zijn baan verliest of de gevangenis indraait vanwege sadomasochistische verlangens; waar niet de politie, maar een geliefde je in de boeien slaat wanneer je geilt op bondage en gevangenschap.

Literatuur

BAGEMIHL B. (1999), *Biological exuberance: animal homosexuality and natural diversity*, New York, St. Martin's Press

BATAILLE G. (1957), *L'érotisme*, Paris, Minuit

- BONGIE L. L. (1998), *Sade: a biographical essay*, Chicago/London, University of Chicago Press
- FOUCAULT M. (1976), *Histoire de la sexualité: la volonté de savoir*, Paris, Gallimard
- GRAY F. (1998), *At home with the Marquis de Sade: a life*, New York, Simon & Schuster
- HEKMA G. (1994), 'De klemmen van de lust. De ontwikkeling van het plezier sinds de seksuele revolutie', in: *Etnofoor* vol. 7, 2 blz. 5-23
- HEKMA G. (1996), 'Openbare seksualiteit en schennis der eerbaarheid', in: MARIS C.W., LISSENBERG E. en PESSERS D.W.J.M. (red.), *Recht en liefde*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, blz. 55-68
- JENKINS Ph. (1998), *Moral Panic: changing concepts of the child molester in Modern America*, New Haven & London, Yale University Press
- KINCAID J. R. (1998), *Erotic Innocence: the culture of child molesting*, Durham & London, Duke University Press
- KRAAKMAN D. (1997), *Kermis in de hel: vrouwen en het pornografisch universum van de 'enfer' 1750-1850*, Amsterdam: eigen beheer
- LELY G. (1952/1957), *Vie du marquis de Sade*, Paris, Gallimard
- LEVAY S. (1993), *The sexual brain*, Cambridge Mass., MIT Press
- LEVER M. (1991), *Donatien Alphonse François, marquis de Sade*, Paris, Fayard
- MICHAEL C.V. (1986), *The marquis de Sade: the man, his works, and his critics: an annotated bibliography*, New York & London, Garland
- PAUVERT J.J. (1986-1990), *Sade vivant*, Paris, Robert Laffont
- PAZ O. (1994), *De dubbele vlam. Over liefde en erotiek*, Amsterdam, Meulenhoff
- POL L. van de (1996), *Het Amsterdams hoerdom: prostitutie in een vroegmoderne stedelijke samenleving, 1650-1800*. Amsterdam, Wereldbibliotheek
- PORTER R. & HALL L. (1995), *The facts of life: the creation of sexual knowledge in Britain, 1650-1950*, New Haven/London, Yale University Press
- RICH A. (1980), 'Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence', in: *Signs* Vol 5, p. 631-660

- RÖLING H.Q. (1994), *Gevreesde vragen: geschiedenis van de seksuele opvoeding in Nederland*, Amsterdam, Amsterdam University Press
- SADE D.A.F. Marquis de (1990-), *Oeuvres complètes du Marquis de Sade*, Paris, Bibliothèque de la Pléiade
- SCHAEFFER N. (1999), *The marquis de Sade: a life*, New York, Knopf
- STENGERS J. & NECK A van (1984), *Histoire d'une grande peur: la masturbation*, Brussel, Editions de l'Université de Bruxelles
- TARCZYLO T. (1983), *Sexe et liberté au siècle des Lumières*, Parijs, Presses de la Renaissance
- USSEL J. van (1968), *Geschiedenis van het seksuele probleem*, Meppel, Boom
- VRIES Petra de (1997), *Kuisheid voor mannen, vrijheid voor vrouwen: de reglementering en bestrijding van prostitutie in Nederland, 1850-1911*, Hilversum, Verloren
- WITTIG M. (1992), *The straight mind and other essays*, Boston, Beacon (titel-essay dateert van 1980)